

CATHARINA ELISABETH KIJK – TEIJON KARTANONROUVA JA RUUKINOMISTAJA

Niina Lehmusjärvi

Catharina Elisabeth Kijk, omaa sukua Grubb (1721–1788), oli vuorineuvos Johan Jacob Kijkin (1706–1777) leski. Miehensä kuoltua vuorineuvoksetar Kijk sai hallintaansa valtavan omaisuuden, johon kuului Teijolla, Perniössä, ollut merkittävä rautaruukki. Hän johti Teijon ruukkia noin yksitoista vuotta aina kuolemaansa saakka. Artikkelissani selvitän, millainen ruukki vuorineuvoksettaren aikana oli, miten se toimi ja miten vuorineuvoksetar kehitti ruukin toimintaa.

Vaikka suurin osa Ruotsin kauppiaista ja teollisuudenharjoittajista oli miehiä, 1700-luvun loppupuolen Turussa¹ oli monta merkittävää porvarin leskeä, jotka harjoittivat miehiltään perimäänsä liiketoimintaa menestyksekkäästi.²

Yksi Turun ja Varsinais-Suomen mahdollisista porvarinnoista oli tukholmalais-syntyinen Catharina Elisabeth Grubb, joka vuonna 1740 oli mennyt naimisiin turkulaisen porvarin Johan Jacob Kijkin kanssa.³

Ruukinomistajia Kijkeistä tuli vuonna 1743, pian pikkuvihan päätyttyä, kun Kijk osti Teijon ruukin Klaus Flemingiltä.⁴ Kijkin liiketoimet ja ruukki menestyivät niin, että hänet vuonna 1763 nimitettiin Suomen ensimmäiseksi vuorineuvokseksi⁵ ja kuollessaan 71-vuotiaana hän oli Suomen rikkain mies.⁶

Testamentissaan Johan Jacob Kijk määräsi, että hänen leskensä, 56-vuotias Catharina Elisabeth Kijk, hoitaisi ja hallitsisi koko omaisuutta kuolemaansa asti. Kijkin viisi lasta suostuivat tähän ja luopuivat oikeudestaan perinnön jakoon äitinsä elinaikana. Perhe katsoi, että omaisuuden hoidon kannalta oli parempi, että sitä hallitsi vain yksi

henkilö. Lisäksi lapset pitivät äitiään sopivana tähän tehtävään.⁷

Catharina Elisabeth Kijkin haltuunsa saama perintö oli valtava. Teijon kartanon, ruukin ja suuren maaomaisuuden lisäksi siihen kuului kaksi taloa Turussa. Toinen Turussa olleista taloista sijaitsi Vanhan suurtorin laidalla. Kartanon päärakennus oli vuonna 1770 valmistunut kaksikerroksinen kivitalo, jonka kaikissa asuinhuoneissa oli kaakeliuunit. Kartanoa ympäröivät puistoistutukset.⁸

Perintöön kuului lisäksi neljäsosa Orijärven kuparikaivoksesta ja Kärkelän sullattamo, kauppalikke Turussa, sahamylly, osuus tupakkatehtaasta, useasta tiilitehtaasta ja sokeritehtaasta⁹ sekä laivasta nimeltä Storfursten af Finland.¹⁰ Lähes 20 000 kuparitaalarin arvoiset Ruotsin Itä-Intian kauppakomppanian osakkeet, käteisvarat ja saatavat mukaan laskettuna perinnön arvo oli 1 349 278 kuparitaaleria.¹¹

Vaikka vuorineuvoksettaren omaisuuden arvo ei ollut yhtä suuri kuin esimerkiksi Tukholman suurkauppiaille, kuten hänen liikekumppanillaan Bengt Magnus Björkmanilla¹² tai ruukkeja omistaneella von

Catharina Elisabeth Kijk (1721–1788) nuorena rouvana 1740-luvulla. Lorenz Pasch vanhemman maalaus. Kuva teoksesta Pylkkänen 1982, s.250.

Fersenin¹³ aatelissuvulla, kyse oli kuitenkin merkittävästä perinnöstä.

Vuorineuvoksettarella oli nyt paitsi omaisuutta myös mahdollisuus harjoittaa liiketoimintaa, sillä 1700-luvulla leskeksi jäänyt nainen sai omistaa ja hallita perittyä omaisuuttaan itsenäisesti. Naimaton tai naimisissa oleva nainen ei saanut omistaa mitään, vaan kaikki omaisuus oli joko holhoojan tai aviomiehen hallussa.¹⁴

Naiset eivät saaneet harjoittaa porvarisammattaja, sillä nainen ei saanut suorittaa kauppatutkintoa, joka oli edellytyksenä itsenäisen porvarin asemaan. Nainen ei voinut myöskään perustaa uutta yritystä, jos oli leskenä saanut perinnöksi miehensä oikeudet, vaan hänen oli jatkettava miehensä liiketoimintaa.

Nainen sai johtaa yritystä vain leskeytensä ajan. Hän menetti liikkeenharjoitusoikeuden, jos meni uudestaan naimisiin. Lähes ainoa tapa, jolla nainen saattoi päästä yrittäjäksi, olikin periä aviomiehensä.¹⁵

Lisäksi kauppaa tai liiketoimintaa harjoittava nainen oli vain ns. nimiporvari, jolla oli oikeus harjoittaa porvarisammattia, mutta hän ei ollut porvariskunnan eikä raadin jäsen. Vaikka vuorineuvoksetar Kijk peri miehensä omaisuuden ja liiketoiminnan, hänellä ei ollut täysin samoja porvarisoikeuksia kuin hänen miehellään oli ollut.¹⁶

RAUTARUUKIN TALOT JA TAVARAT

Teijon ruukin, jonka vuorineuvoksetar otti johtoonsa, oli perustanut vuonna 1686 maaherra Lorenz Creutz. Teijo sijaitsi Perniön pitäjässä, Turun läänissä. Vuorineuvos Kijkin kuollessa ruukkiin kuului useita laitoksia sekä Teijossa että viereisessä Kirjakalan kylässä. Ruukki oli perustettu vanhan Teijon rusthollin maille ja oli kiinteä osa kartanoa.¹⁷

Ruukin rakennukset olivat aivan kartanon päärakennuksen lähellä. Käyttövoimansa ruukki sai vedestä. Läheisen Sahajärven rannalle oli rakennettu kaksi patoa, jotka säätelivät ruukin laitoksiin virtaavaa vettä.¹⁸

Patojen alapuolella joessa oli saharakennus, jossa oli vesirattaan avulla liikkuva kaksiraaminen ja hienoteräinen saha. Saharakennuksen yhteydessä oli sulkuluukuin varustettu kivinen ns. sahapato.¹⁹

Sahapadon luukuista vesi virtasi edelleen masuunin patolaitteeseen, jolla säännösteltiin veden virtaamista joen vastakkaisilla puolilla sijainneiden masuunin ja käsitaontapajan tarpeisiin. Ennen masuunia ja pajaa oli ns. ratashuone kaksine rattai-

neen, joista toinen liukutti vasaraa ja toinen masuunin palkeita.²⁰

Ratashuoneesta masuuniin vettä johti 89 kyynärää (noin 53 metriä) pitkä ränni. Masuunin vieressä oli vesirattaalla toimiva malmin- ja kalkinrouhija. Käsitaontapajassa oli kimppuvasara, kaksi naulavasaraa ja viisi kaksoisahjoa.²¹

Metallin valua varten oli kolme eri rakennusta. Lisäksi lähistöllä oli useita makasiineja ja aittoja. Alinna joessa oli vanha kotitarvemylly jauhojen jauhamista varten.²²

Kirjakkalassa oli yksi vasararakennus, jossa oli kankirautavasara ja kaksi ahjoa. Samoin kuin Teijossa vasara- ja puhallusrattaat olivat omassa rakennuksessaan ja nekin toimivat vesivoimalla. Läheisistä Paja- ja Lähejärivistä saatiin patojen avulla juoksutettua sopivasti vettä vasaralaitoksen tarpeisiin.²³

Kirjakkalassa oli myös kolme myllyä: kaksi vanhaa ”härkin-myllyä” ja jauhomylly. Tarvittavat varastohuoneet ja aitat sijaitsivat lähistöllä.²⁴

Vuorineuvoksetar Kijkin yritystoimintaa rajoittivat sekä naisia koskevat säädökset että Ruotsin kruunun 1700-luvulla noudatettava teollisuuspolitiikka. Estääkseen raudan hinnan laskua valtio säätelä tiukasti sitä, kuinka paljon kukin ruukki sai ostaa malmia ja tuottaa rautaa. Toinen syy tuotannon säätelyyn oli pelko siitä, että hiilenpolttoon tarvittavat metsät hupenisivat liikaa raudanvalmistusalueilla.²⁵

Koska yritystoiminnan varsinainen laajentaminen ei siis ollut mahdollista, vuorineuvoksetar Kijkin oli hoidettava jo olemassa olevaa toimintaa parhaansa mukaan. Hallinta-aikanaan vuorineuvoksetar rakennutti Teijolle uuden käsitaontapajan ja masuunin kokonaan kivistä.

Uusi, vuonna 1782 rakennettu käsitaontapaja oli 30 kyynärää (noin 18 metriä) pitkä, 20 kyynärää (noin 12 m) leveä ja sen seinäkorkeus oli kuudesta seitsemään kyynärää (noin 3,5–4 m). Rakennuksessa oli kaksinkertainen lautakatto. Uuteen rakennukseen

sijoitettiin yhtä monta vasaraa ja ahjoa kuin mitä vanhassa rakennuksessa oli ollut.²⁶

Ylimasuunimestarin tarkastuksessa keväällä 1784 huomattiin, että masuunin joen puolella ollut takaseinä oli niin rapautunut ja siirtynyt perustuksiltaan, ettei sitä kannattanut enää korjata. Siksi päädyttiin uuden rakentamiseen.²⁷

Seuraavana syksynä, kun raudanpuhallus oli loppunut ja masuuni jäähtynyt, vanha masuuni purettiin. Syyskuun puolivälissä alettiin laskea ja muurata uuden masuunin perustuksia, jotka saatiin valmiiksi kuudessa viikossa. Myöhemmin syksyllä saatiin valmiiksi koko masuuni ja lisäksi murskaamo ja ratashuone. Piipun muuraaminen piti jättää seuraavaan kevääseen, sillä sää oli muuttunut liian kylmäksi, jotta muuraus olisi onnistunut.²⁸

Uusi masuuni sijaitsi vastakkaisella puolella jokea kuin käsitaontapaja. Se oli maltiltaan kuution muotoinen, ja yhden sivun pituus oli 14½ kyynärää (noin 8,3 m). Kivestä muuratut seinät oli vahvistettu pultti- ja ankkurirauodoilla. Masuunin hytti oli tilava ja masuuniin puhallettiin ilmaa palkeilla.²⁹

Ei ole varmaa tietoa siitä, oliko vuorineuvoksetaren rakennuttama masuuni ns. hirsikehikkomasuuni vai uudemman tyyppinen ns. ranskalainen masuuni. Se saattoi olla hirsikehikkomasuuni, jossa vain hytti oli kokonaan kivistä ja masuunin piippu oli eristetty maakerroksella sekä tuettu hirsillä. Toisaalta, lähteet puhuvat kokonaan kivistä rakennetusta masuunista, joka viittaisi ranskalaiseen masuuniin.³⁰

Masuunirakennus, jota kova kuumuus luonnollisesti rapautti, jouduttiin uusimaan usein. Edellisen kerran masuuni oli rakennettu vuonna 1750, ja se jouduttiin rakentamaan taas kokonaan uudestaan vuonna 1801.³¹

Vuorineuvoksetaren aikana Teijolla uusittiin siis ruukin toiminnan kannalta keskeisimmät rakennukset. Näin luotiin hyvät edellytykset ruukin tuotannon jatkumiselle.

RAUDANTAONTAA JA KATTILAKAUPPAA

Teijon ruukin läheltä ei ollut löytynyt riittävän paljon riittävän hyvälaatuista malmia, joten rautamalmi tuotiin joko Ruotsin saaristosta Utöistä tai Roslagenin Herrängin kaivoksista.³² Koska valtakunnan länsiosista malmia oli helpoiten saatavissa, monet muutkin Suomen puoleisista ruukeista, kuten esimerkiksi Fiskars, Antskog ja Koski, jalostivat ruotsalaista malmia tai takkirautaa.³³

Meren yli laivattu malmi murskattiin ensin murskaamossa ja esikuumennettiin ja ladottiin sitten yhdessä hiilen kanssa masuuniin. Masuunista saatava rauta oli ns. takkirautaa, joka valettiin harkoiksi. Se oli liian haurasta taottavaksi, mutta sopi erinomaisesti raudanvalintaan. Siksi sen toinen nimitys on valurauta.³⁴

Jotta takkiraudasta saatiin taontakelpoista, se mellotettiin eli kuumennettiin uudestaan ahjossa ja taottiin, jolloin siitä saatiin hiiltä pois. Näin saatiin takorautaa eli terästä. Sitäkin kovempaa rautaa saatiin karkaisemalla mellotettu ja taottu rauta kylmässä vedessä.³⁵

Koska sekä masuuni että kankirautavarsa toimivat vesivoimalla, niitä pystyttiin käyttämään ainoastaan kesäkuukausina.³⁶ 1780-luvulla Teijossa ja Kirjakalassa pystyttiin töitä tekemään yleensä toukokuusta elokuulle, joskus jopa syyskuulle saakka.³⁷

Takkirautaa taottiin takoraudaksi Teijossa ja Kirjakalan kankivasaralaitoksessa. Koska valmiiksi taottu rauta oli pitkinä tankoina, sitä kutsuttiin kankiraudaksi, *stängjärn*, joka oli Teijon ruukin pääasiallinen vientituote. Kuninkaan luvalla Teijon ruukissa sai valmistaa 690 kippuntaa (vähän yli 117 tonnia) kankirautaa vuodessa.³⁸

Paitsi laivanrakennuksessa tarvittavia kimp- ja pulttirautoja, Teijon Ruukissa valmistettiin erilaisia taottuja ja valettuja rautaesineitä, joihin kuului monenkokoisia

patoja ja pannuja eri tarkoituksiin, myös paistinpannuja. Suurin osa tuotteista liittyi kuitenkin rakentamiseen ja maanviljelykseen, kuten kirveet, poranterät ja naulat, lapiot ja kuokat sekä reenjalasraudat.³⁹

Catharina Elisabeth Kijk piti tärkeänä sitä, että ruukin valutuotteet olisivat mahdollisimman hyvälaatuisia. Teijon ruukin tuotteita pidettiin parhaina Suomessa.⁴⁰ Hänen panostuksensa raudan jatkojalostukseen oli tyyppillistä ajalle, koska koko Ruotsin raudantuotannossa oltiin 1700-luvun loppupuolella siirtymässä yhä enemmän pelkän raaka-aineen tuotannosta jalostetumpiin tuotteisiin ja käyttöesineisiin.⁴¹

Monipuolisten tuotteiden valmistaminen edellytti ammattitaitoista työvoimaa. Teijolla olikin vuorineuvoksettaren aikana neljä padanvalajaa ja kaksi valajan apulaista, 11 mestariseppää ja neljä sepänapulaista. Kirjakalassa oli kaksi vasaraseppämestaria, kaksi mestarinoppilasta ja neljä apulaista.⁴² Käsitaontaseppien joukossa on ollut eri materiaalien ja valmistustapojen taitajia.⁴³

Manufaktuureissa, jollainen Teijon ruukkikin oli, ammattitaitoiset työntekijät olivat käsityön omaisessa tuotteiden valmistuksessa ruukin tärkein voimavara,⁴⁴ ja ilmeisesti Teijolle pystyttiin houkuttelemaan erinomaisia mestareita. Heidän taidoistaan riippui osin tuotteiden laatu. Se, että mestareiden rinnalla ruukissa työskenteli myös oppilaita ja apulaisia takasi myös sen, että taidot säilyivät, mikäli ruukin toiminta jatkui.

Raudan ja rautatuotteiden valmistuksen lisäksi ruukilla sahattiin lautoja sekä poltettiin tervaa ja pikeä. Näistä osa meni myyntiin ja osa tuli omaan käyttöön. Sen sijaan suurin osa kartanon maatalouden tuotannosta on tarvittu ruukin ja kartanon tarpeisiin. Jauhomyllyt olivat vuorineuvoksettaren aikaan jo vanhoja, ja todennäköistä onkin, että niissä jauhettuja jauhoja ei myyty, vaan myllyt oli tarkoitettu vain ruukin, kartanon ja kartanon alustalaisten tarpeisiin.⁴⁵

Kaikkia Teijon ruukin rautatuotteita tehtiin sekä vientiin että myytäväksi lähiseudulle ja kauppaliikkeeseen Turkuun.⁴⁶ Myös Teijon kartanossa oli ”vähittäiskauppa”. Kartanon alimman kerroksen suurimmassa huoneessa toimi kauppa, josta tehtaan ja kartanon väki sai ostaa tarvitsemiaan tavaroita.⁴⁷

Kijkin pajat tuottivat niin paljon, että jo vuonna 1784 yli puolet Turkuun tuoduista rautatavaroista oli valmistettu Teijossa ja Kirjakkalassa.⁴⁸

Ruukin tuotteita kuljetettiin talvella reellä mutta erityisesti laivoilla sulan veden aikaan. Ilmeisesti ruukilla oli jokunen ran-

nikkoalus ruukin tarvikkeiden ja tuotteiden kuljettamiseen lähiseudulla, sillä sen palkkialistoilla oli kolme laivuria, kaksi perämiestä ja neljä laivamiestä.⁴⁹

Sen sijaan laivanvarustamista vuorineuvoksetar ei jatkanut pitkään, sillä hän luovutti pian pojalleen Hans Henric Kijille osuudet Storfursten af Finlandiin.⁵⁰ Vaikka vuorineuvoksetarella ei ollutkaan enää itse varustettuja laivoja, hänen poikansa ja hänen tyttärensä appivanhemmat, Jacob ja Ulrika Fredrika Bremer, varustivat laivoja, joilla Teijon ruukin tuotteita voitiin kuljettaa Tukholmaan ja kauemmas Eurooppaan.⁵¹

Teijon kartano ja ruukin satama 1840-luvulla. Kuva teoksesta Topelius 1983, s. 19.

VUORINEUVOKSETAR, RUUKIN- OMISTAJA JA KARTANONROUVA

Ruotsin valtakunnan laki antoi leskelle oikeuden hallita itseään ja omaisuuttaan. Ajateltiin, että avioliittonsa aikana nainen pystyi hankkimaan riittävät tiedot talouden ja raha-asioiden hoidosta, eikä hän enää ollut naimattoman naisen tavoin kykenemätön huolehtimaan omaisuudesta. Kun aviomies kuoli eikä ollut enää hoitamassa raha-asioita, saattoi leski saada perinnön hallintaansa.⁵²

Olipa Catharina Elisabeth Kijk saanut talous- ja johtamisoppinsa avioliitossaan tai ennen sitä, selvää kuitenkin on, että hän leskeksi jäätyään pystyi huolehtimaan kaikista liiketoimista ja hoitamaan omaisuutta. Hänen taloudellinen menestyksensä ja ruukin tuotteiden hyvä laatu todistavat, että hän suoriutui kaikista rooleistaan perheen pää-
nä, ruukin patruunana ja kartanon johtajana.

Teijon vuorineuvoksettaren paneutumista ruukin johtamiseen kuvaa hyvin se, miten hän valvoi ja puolusti ruukin oikeuksia sekä isossajaossa että useilla käräjillä asiamiestensä välityksellä.

Vuorineuvoksetar oli sekä vastaajana alustalaisten päivätoita koskevassa asiassa että kantajana yhdessä lähiseudun kyläläisten kanssa karjan laidunnusta koskevassa kiistassa. Hänen aikanaan Teijon ruukki voitti oikeusjutun, jonka aiheena oli luvattomat metsähakkuut, Perniössä sijainneen Haarlan kartanon omistajaa vastaan.⁵³

Vuorineuvoksetar Kijk oli myös kiinnostunut Orijärven kuparikaivoksen toiminnasta ja oli valmis sijoittamaan siihen rahaa silloinkin, kun muut omistajat eivät uskoneet sen kannattavuuteen.⁵⁴

Catharina Elisabeth Kijk johti ruukkia ja hallitsi omaisuutta yli kymmenen vuotta. Vaikka hänen aikanaan Teijolla ei tehty suuria muutoksia, hänen hyvän johtonsa merkitys korostuu, kun sitä vertaa hänen poikansa Hans Henric Kijkin lyhyeksi jääneeseen

ruukinpatruunan uraan. Vain viiden vuoden aikana H. H. Kijkin laiminlyönnit johtivat siihen, että ruukin rakennukset olivat retuperällä ja niin tuotannon laatu ja kuin määräkin olivat laskeneet.⁵⁵

Vaikka Teijo ei ollut raudan tuotantomäärissä edes valtakunnan suomalaisen puolen ruukeista aivan suurimpia⁵⁶, Teijo oli vuorineuvoksettaren aikana kuitenkin hyvin merkittävä ainakin kolmessa suhteessa.

Ensiksikin ruukki työllisti ja toi ansaitsemismahdollisuuksia Teijolaisille, esimerkiksi ainoastaan Fiskarsin ruukissa oli yhtä paljon työntekijöitä.⁵⁷ Vaikka ruotsalaisessa tutkimuksessa onkin väitetty, ettei Suomen puolella toimineilla verrattain pienillä ruukeilla, manufaktuureilla ja käsityöpajoilla ollut merkitystä ihmisten elannolle, Teijon ruukki varmasti siinä kuin muutkin ruukit työllisti ihmisiä paikallisesti ja toi talonpojille ansaitsemismahdollisuuksia hiilenpolttajina ja tarvikkeiden kuljettajina.⁵⁸ Tarvittiinhan pienemmässäkin ruukissa hiiltä, tarvikkeita ja tavaroiden kuljettajia.

Toiseksi, Teijon ruukki oli taloudellisesti ehkä jopa menestynein Suomen puolen ruukeista.⁵⁹ Kolmanneksi ruukin tuotannolla oli suuri paikallinen merkitys. Paitsi että noin kolmannes Turun tarvitsemasta kankiraudasta tuli Teijon ruukista, yli puolet kaupunkiin tuoduista rautataonnaisista oli valmistettu Teijossa.⁶⁰

Menestys näkyi myös vuorineuvoksettaren elintasossa. Hänellä oli pariisilaisen muodin mukaisia silkki- ja satiini-pukuja, pitsejä, kulta- ja jalokivikoruja, hopeisia ja posliinisia astiastoja, peilejä, seinäkello ja monet hevosrattaat.⁶¹ Pariisilaista muotia seurattiin säätyläisten parissa 1700-luvulla tarkkaan koko Ruotsissa, vaikka useilla yllä-lisyyasetuksilla pukeutumista yritettiin ohjailta, ja turkulaisetkin räätälit osasivat leikata ja ommella puvut ranskalaisten mallien mukaan.⁶²

Vuorineuvoksetar Kijk pystyi jättämään lapsilleen vähintään yhtä suuren omaisuus-

den, kuin mitä hän itse oli perinyt.⁶³ Hänen ehkä kestävimmäksi perinnökseen jälkipolville jäi hänen vuonna 1782 perustamansa 12000 kuparitaalarin suuruinen rahasto koulun järjestämiseksi Teijon tehtaantötekijöiden lapsille. Sillä rahoitettiin ensin Teijon tehtaan pedagogion ja sitten Teijon tehtaankansakoulun toimintaa aina 1900-luvun alkuun saakka.⁶⁴

FM Niina Lehmusjärvi tekee parhaillaan väitöskirjatyötä Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineeseen. Hänen tutkimusaiheenaan on kreivitär Hedvig Eleonora Stenbock ja vuorineuvoksetar Catharina Elisabeth Kijk toimijoina Teijon ruukin johdossa.

Tämä artikkeli on vertaisarvioitu. *Tekniikan Waiheita* -lehti kiittää vertaisarvioijia tehdystä työstä.

¹ Ruotsin vallan loppuaikana Turku oli vilkas kaupunki, jossa asui varakkaita porvareita, jotka kävivät kauppaa, varustivat laivoja ja perustivat tehtaita. 1700-luku oli vaurastumisen aikaa koko Ruotsissa lukuun ottamatta sotavuosia (suuri Pohjan sota 1700–1721, hattujen sota 1741–1743 ja Kustaan sota 1788–1790). Ulkomaankauppa Turusta lisääntyi ja purjelaivat kuljettivat kauppatavaraa enimmäkseen Tukholmaan mutta myös Länsi-Intiaan asti. Uusia maanteitä rakennettiin ja vanhoja kunnostettiin varsinkin Kustaa III:n (kuninkaana 1771–1792) aikana, mikä puolestaan hyödytti kotimaan kaupankäyntiä. Virrankoski 2009, s. 348–350.

² Esimerkiksi Anna Elisabeth Baer johti perheensä liikeasioita 29 vuoden ajan, Elisabeth Wittfoothin ja Ulrika Fredrika Bremerin hallussa olivat Turun suurimmat kauppaliikkeet ja molemmat harjoittivat aktiivisesti ulkomaankauppaa ja laivanvarustusta. Lahtinen, Ojala & Vainio-Korhonen 2010, s. 102–103.

³ Vainio-Korhonen 2008 (2004), elektroninen dokumentti. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/377/>

⁴ Ekman 1937, s. 108–109.

⁵ Ekman 1937, s. 151–153.

⁶ Ekman 1937, s. 157, 160–161.

⁷ Ekman 1937, s. 157, 160–161.

⁸ Ekman 1937, s. 120–121, 154–155.

⁹ Sokeritehdas sijaitsi Turussa Aurajoen rannalla, nykyisen kaupungintalon paikalla. Sen pääomistajia olivat Bremerit, mutta Kijkeillä oli siitä osuus vuoteen 1785 asti. Hajba 1988, s. 100–101.

¹⁰ Catharina Elisabeth Kijkin perukirjan 27.5.1788 jäljennös. 4.1, TeKaa TMA; Olin 1927, 102; Ekman 1937, s. 114–118, 160.

¹¹ Catharina Elisabeth Kijkin perukirjan 27.5.1788 jäljennös. 4.1, TeKaa, TMA; Olin 1927, 102; Ekman 1937, s. 114–118, 160.

¹² Nyberg 2006, passim.

¹³ Ilmakunnas 2009, s. 44–46.

¹⁴ Vainio-Korhonen 2009, s. 139–141. Katso myös Hajba 1988, s. 4–5.

¹⁵ Toinen tapa oli anoa kuninkaalta erivapautta sukupuolestaan. Näin toimi Maria Augustin vuonna 1790. Vainio-Korhonen 2009, s. 139–141. Katso myös Hajba 1988, s. 4–5.

¹⁶ Vainio-Korhonen 2009, s. 136–137.

¹⁷ Ekman 1937, s. 77–78.

¹⁸ Ekman 1937, s. 100, 159.

¹⁹ Ekman 1937, s. 100, 159.

²⁰ Ekman 1937, s. 159.

²¹ Ekman 1937, s. 159.

²² Ekman 1937, s. 159.

²³ Ekman 1937, s. 100, 161.

²⁴ Ekman 1937, s. 100, 161.

²⁵ Hildebrand 1992, s. 88, 92, 119, 121–124.

²⁶ Vuorikäräjien pöytäkirja 21.10.1788. Vha Ca 5, KA.

²⁷ Ylimasunimestarin vuosikertomukset 1783–1784. Ec 3, Vka, KA.

²⁸ Ylimasunimestarin vuosikertomukset 1783–1784. Ec 3, Vka, KA.

²⁹ Vuorikäräjien pöytäkirja 21.10.1788. Ca 5, Vha, KA.

³⁰ Kautovaara 1986, s. 36–37.

³¹ Ekman 1937, s. 131, 177.

³² Ekman 1937, s. 129.

³³ Nyberg 2006, s. 65.

³⁴ Kautovaara 1986, s. 37; Salokorpi 1999, s. 11–13.

³⁵ Kautovaara 1986, 37; Salokorpi 1999, s. 11–13.

³⁶ Kautovaara 1986, 37; Salokorpi 1999, s. 11–13.

³⁷ Ylimasunimestarin vuosikertomukset 1778–1788. Ec 2 – Ec 3, Vka, KA.

³⁸ Ekman 1937, s. 125–126.

³⁹ Försäljningsprisnota 12.8.1788, TeKaa 3.2, TMA.

⁴⁰ Ekman 1937, s. 164.

⁴¹ Hildebrand 1992, s. 18–22.

⁴² Ekman 1937, s. 165.

⁴³ Asiakirjoissa mainitaan nimekkeinä ”knipsmed”, ”wigtsmed” ja ”platsmed”. Försäljningsprisnota 12.8.1788, TeKaa 3.2, TMA.

⁴⁴ Viikuna 1994, s. 18.

⁴⁵ Vainio-Korhonen 2008 (2004), elektroninen dokumentti. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/377/>

⁴⁶ Försäljningsprisnota 12.8.1788, TeKaA 3.2, TMA. Ekman 1937, s. 164.

- ⁴⁷ Ekman 1937, s. 155.
- ⁴⁸ Vainio-Korhonen 2008 (2004), elektroninen dokumentti. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/377/>
- ⁴⁹ Ekman 1937, s. 165.
- ⁵⁰ Olin 1927, s. 102. H. H. Kijk oli erittäin kiinnostunut laivanvarustuksesta ja ilmeisesti äiti halusi antaa pojalleen mahdollisuuden toimia varustajana. Ekman 1937, s. 167.
- ⁵¹ Hajba 1988, s. 74–75; Lahtinen, Ojala & Vainio-Korhonen 2010, s. 102–103.
- ⁵² Hajba 1988, s. 4.
- ⁵³ Ekman 1937, s. 163–164.
- ⁵⁴ Relation om bergvärcken i Finland för Åhr 1781. Eb 8, Vka, KA.
- ⁵⁵ Ekman 1937, s. 167–168.
- ⁵⁶ Esimerkiksi Fiskarsissa, Oravaisissa ja Kimossa tuotettiin tonnimääräisesti enemmän. Nyberg 2006, s. 60.
- ⁵⁷ Ekman 1937, s. 165.
- ⁵⁸ Hedenborg & Kvarnström 2009, s. 99, 101.
- ⁵⁹ Vainio-Korhonen 2008 (2004), elektroninen dokumentti.
- ⁶⁰ Vainio-Korhonen 2008 (2004), elektroninen dokumentti. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/377/>
- ⁶¹ Hajba 1988, s. 104–105.
- ⁶² Pyllkkänen 1982, s. 26–37, 123–192.
- ⁶³ Vainio-Korhonen 2008 (2004), elektroninen dokumentti. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/377/>
- ⁶⁴ Lehmusjärvi 2009, passim.

LÄHTEET:

Alkuperäislähteet

Kansallisarkisto KA

Vuorihallituksen arkisto Vha

Ca 5, Vuorikäräjien pöytäkirjat 1784–1790.

Vuorikollegion asiakirjat Vka

Eb 8, Vuorimestaripiirin vuosikertomukset 1773–1781.

Ec 2, Ylimasuunimestarin vuosikertomukset 1763–1803.

Ec 3, Ylimasuunimestarin vuosikertomukset 1763–1803.

Turun maakunta-arkisto TMA

Teijon Kartanon arkisto TeKaa

3.2 Pöytäkirjanotteet, arvioinnit ja päätökset 1760-l – 1919.

4.1 Oikeusjutut, perukirjat, laskut, kuitit sekä muistiot.

Tutkimuskirjallisuus

- EKMAN, Karl: Herraskartanon vanhan tehtaan historia. Teijon tehtaata 1686–1936. Suomentanut Viki Kärkkäinen. Muistojulkaisu. Julkaissut Teijon Tehtaata Osakeyhtiö, Helsinki 1937.
- HAIJBA, Sirpa: Naisyrittäjiä menneiltä vuosisadoilta. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja, Turku 1988.
- HEDENBORG, Susanna & KVARNSTRÖM, Lars: Det svenska samhället 1720–2006. Böndernas oc arbetarnas tid. Studentlitteratur. Lund 2009.
- HILDEBRAND, Karl-Gustaf: Swedish Iron in the Seventeenth and Eighteenth Centuries. Export Industry before Industrialization. Jernkontorets berghistoriska skriftserie 29, Södertälje 1992.
- ILMAKUNNAS, Johanna: Kuluttaminen ja ylhäisäätelin elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa. Tampere 2009.
- KAUTOVAARA, Pekka: Ruukin töissä. Kunnallispaino Oy, Vantaa 1986.
- LAHTINEN, Anu, Ojala, Sini ja Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.): Naisten kaupunki. Turkuisten naisten historiaa. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 2010.
- LEHMUSJÄRVI, Niina: Ruukin koulussa. Oppilaat ja opettajat toimijoina Teijon tehtaankansakoulussa vuosina 1869–1909. Kulttuurihistorian pro gradu -tutkielma. Turun Yliopisto. Turku 2009.
- NYBERG, Klas (toim.): Kopparkungen. Handelshuset Björkman i Stockholm 1782–1824. Stockholmia Förlag. Fälth & Hässler. Tukholma 2006.
- OLIN, Carl-Erik: Åbo sjöfarts historia I. Åbo Tryckeri och Tidnings Aktiebolag, Åbo 1927.
- PYLKKÄNEN, Riitta: Säätyläisnaisten pukeutuminen Suomessa 1700-luvulla. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 84. Helsinki 1982.
- SALOKORPI, Asko: Suomen rautaruukit. Otava, Helsinki 1999.
- TOPELIUS, Zachris: Maamme kirja. Kuvitettu laitos. 4. painos. WSOY. Porvoo 1983 (1981).
- VAINIO-KORHONEN, Kirsi: Grubb, Katarina Elisabeth (1721–1788). Suomen kansallisbiografia, artikkeli 377. 2008 (2004). Elektroninen dokumentti. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/377/>.
- VAINIO-KORHONEN, Kirsi: Suomen herttuattaren arvoitus. Suomalaisia naiskohtaloita 1700-luvulta. Edita, Helsinki 2009.
- VILKUNA, Kustaa H. J.: Valtakunnan eduksi, isänmaan kunniaksi, ruukinpatruunalle hyödyksi. Suomen rautateollisuus suurvalta-ajalla. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1994.
- VIRRANKOSKI, Pentti: Suomen historia 1&2. 2., korjattu painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2009.